

Museumstraat 65, gemeente Dordrecht

Een archeologische opgraving

M.C. Dorst

Vakteam Erfgoed /
Archeologie

Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

Dordrecht Ondergronds 132

Museumstraat 65, gemeente Dordrecht

Een archeologische opgraving.

M.C. Dorst

2021

Gemeente Dordrecht
Vakteam Erfgoed/Archeologie

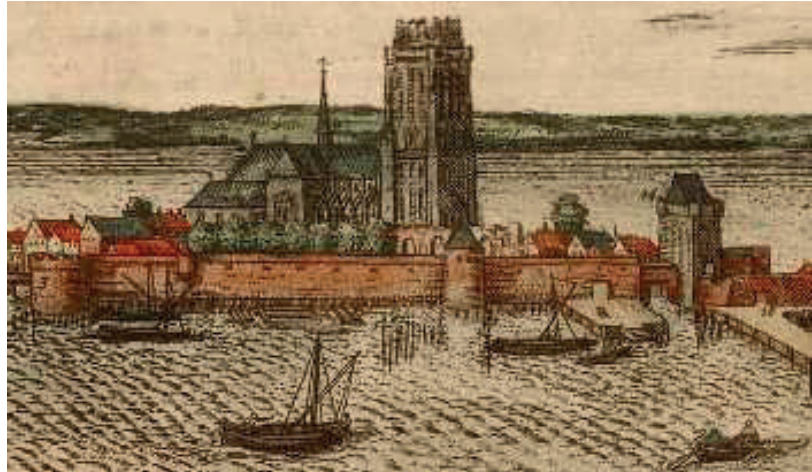
Colofon

ISSN: 1876-2379
Tekst: M.C. Dorst
Inhoudelijke toetsing: J. Hoevenberg
Redactie: J. Hoevenberg
Afbeeldingen: Gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed/Archeologie, tenzij anders vermeld.
Vormgeving: M.C. Dorst
Drukwerk: n.v.t.
Uitgave: Gemeente Dordrecht, juni 2021

Gemeente Dordrecht
Cluster Ruimtelijke Kwaliteit / Vakteam Erfgoed / Team Archeologie
P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
T: (078) 7708223
E: monarch@dordrecht.nl
W: www.dordrecht.nl/archeologie.nl / www.facebook.com/DordrechtOndergronds

© Gemeente Dordrecht, 2021

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1 Inleiding	5
1.1 Onderzoekskader	5
1.2 Administratieve gegevens	5
2. Gegevens onderzoeksgebied	7
2.1 Plangebied, te onderzoeken delen en en huidig grondgebruik	7
2.2 Uitgevoerde werkzaamheden	9
3. Bureauonderzoek	11
3.1 Geologie, landschappelijke ontwikkeling	11
3.2 Bekende historische en archeologische gegevens	15
3.3 Archeologische verwachting	20
4. Doel en vraagstellingen	21
5. Veldwerk	23
5.1 Methoden	23
5.2 Onderzoeksresultaten	24
5.2.1 Bodemopbouw	24
5.2.2 Archeologie	26
5.2.2.2.1 Sporen 16e-17e eeuw	27
5.2.2.2.2 Sporen 18e-19e eeuw	32
5.2.2.2.3 Sporen 20e eeuw	33
6. Samenvatting en conclusies	35
Bronnen	37
Begrippen en afkortingen	43
Bijlage 1: boorbeschrijvingen	45

Een sfeerimpressie van de werkzaamheden aan de Augustijnenkamp (foto: vakteam erfgoed, gemeente Dordrecht).

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

Tussen 9 en 14 juni 2021 is in het plangebied Museumstraat 65-Kunstkerk in de gemeente Dordrecht een archeologische opgraving, variant archeologische begeleiding uitgevoerd. Dit gebeurde in het kader van een (gedeeltelijk) sloop- en nieuwbouwplan. Het plangebied is gelegen in de historische binnenstad van Dordrecht en aangezien de graafwerkzaamheden dieper reikten dan de vrijstellingsgrens van 0,4 m – mv was een archeologisch onderzoek verplicht. Op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht geldt voor het gebied een zeer hoge verwachting op aanwezigheid van archeologische resten uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd.

In opdracht van Kunstkerk Vastgoed B.V. is door het vakteam erfgoed van de gemeente Dordrecht een archeologisch onderzoek uitgevoerd.¹ Dit bestond uit een bureauonderzoek gevolgd door een opgraving in de vorm van een archeologische begeleiding².

Het doel van het veldwerk was het documenteren van de aanwezige archeologische resten die door de graafwerkzaamheden zouden worden verstoord. Dit document betreft de rapportage van de resultaten van het veldwerk. Voorafgaand aan het veldwerk is een bureauonderzoek uitgevoerd op basis waarvan een archeologische verwachting is opgesteld. Deze resultaten van het veldwerk zijn hieraan getoetst en besproken.

1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek:	Bureauonderzoek en opgraving (variant archeologische begeleiding, protocol 4004, BRL 4000, v 4.1)
Projectcode:	DDT 2021-2
ARCHIS:	Onderzoeksmeldingsnummer 4979942100
Periode:	Nieuwe Tijd (16^e-19^e eeuw)
Datum onderzoek:	9-14 juni 2021
Gemeente/wijk:	Dordrecht/historische binnenstad
Straat:	Museumstraat 65
Provincie:	Zuid-Holland
Kaartblad:	44A
RD coördinaten:	centrum 105.611 / 425.312
Opdrachtgever:	Kunstkerk Vastgoed B.V
Contactpersoon:	dhr. M. Schippers
Uitvoerder(s):	Gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed/Archeologie
Medewerker:	dhr. M.C. Dorst (senior KNA archeoloog)
Bevoegde overheid:	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek:	dhr. J. Booij (clustermanager)
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior KNA archeoloog)
Status rapport:	door bevoegd gezag goedgekeurde definitieve versie, d.d. 1 juli 2021
Archivering:	Digitaal: Archief Vakteam Erfgoed/archeologie E-depot Nederlandse Archeologie http://www.dans.knaw.nl) Analoog: Archief Dordrechts Museum/Stadsdepot gemeente Dordrecht

1 Het onderzoek vindt plaats conform de eisen in het bestemmingsplan Historische Binnenstad; dubbelbestemming Waarde Archeologie.

2 Conform het gemeentelijk advies archeologie 21A51, J. Hoevenberg, d.d. 10-02-2021.

2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Plangebied, te onderzoeken delen en huidig grondgebruik

Het plangebied betreft een voormalig kerkgebouw gelegen aan de Museumstraat 65 (Kunstkerk) en het naastgelegen pand Museumstraat 63 te Dordrecht. Het is gelegen in de historische binnenstad met de voorzijde aan de Museumstraat en een bebouwd achtererf en perceelsscheidingsmuur aan de Augustijnenkamp (afb. 1 en afb. 2). Binnen het plangebied zijn drie bouwdelen gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. De Kunstkerk had aan de achterzijde een aanbouw en perceelsscheiding aan de Augustijnenkamp en een kleinere aanbouw langs de oostgevel. Deze beide aanbouwen en het naastgelegen pand Museumstraat 63 zijn gesloopt waarna nieuwbouw op hetzelfde grondplan zal plaatsvinden. Het plangebied was circa 30 x 17 m (circa 446 m²). Er heeft dus op drie locaties sloop plaatsgevonden. Aan de Museumstraat betrof dit het pand Museumstraat 63 met een afmeting van circa 10 x 6 m. Langs de oostgevel ging het om een terrein met een afmeting van 11 x 6 m (afb. 3). De hoogte van het maaiveld ligt aan beide straten rond 0,6 m + NAP.

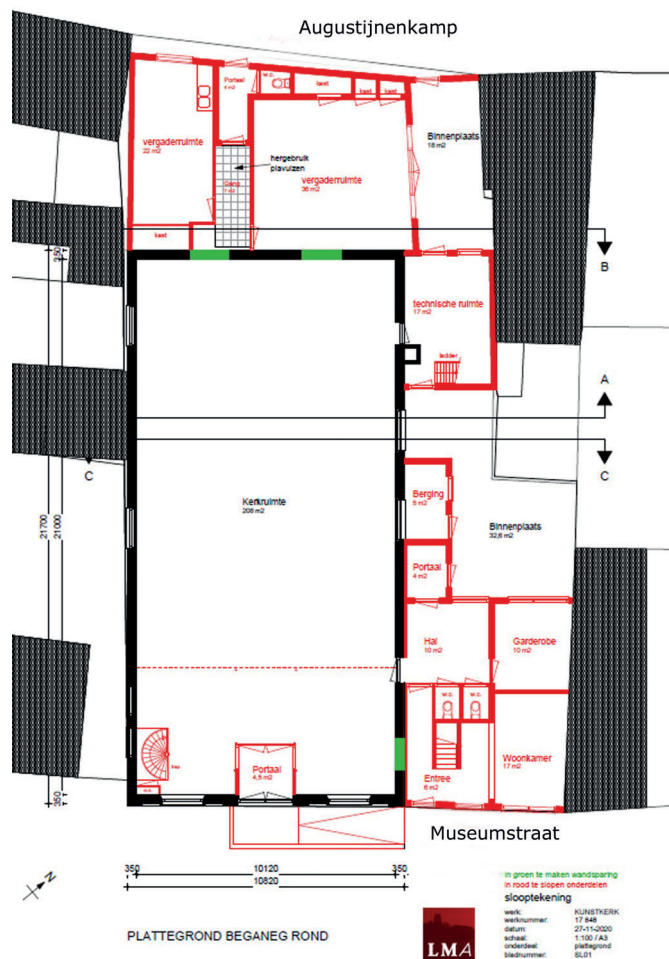
Afb. 1. De ligging van het plan- en onderzoeksgebied Museumstraat 65 in Dordrecht (rood) (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 2. De ligging van het plan- en onderzoeksgebied Museumstraat 65 in detail (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

2.2 Uitgevoerde werkzaamheden

Aanleiding voor het archeologisch onderzoek is het herinrichtingsplan voor de Kunstkerk aan de Museumstraat 65 en het naastgelegen pand Museumstraat 63. De verstoringsdiepte lag rond 40 cm – mv/oude vloerniveau. Tijdens de werkzaamheden is de bodem ook op twee locaties gesaneerd en tot een diepte van 100 cm – mv/straatniveau afgegraven en afgevoerd (afb. 13).

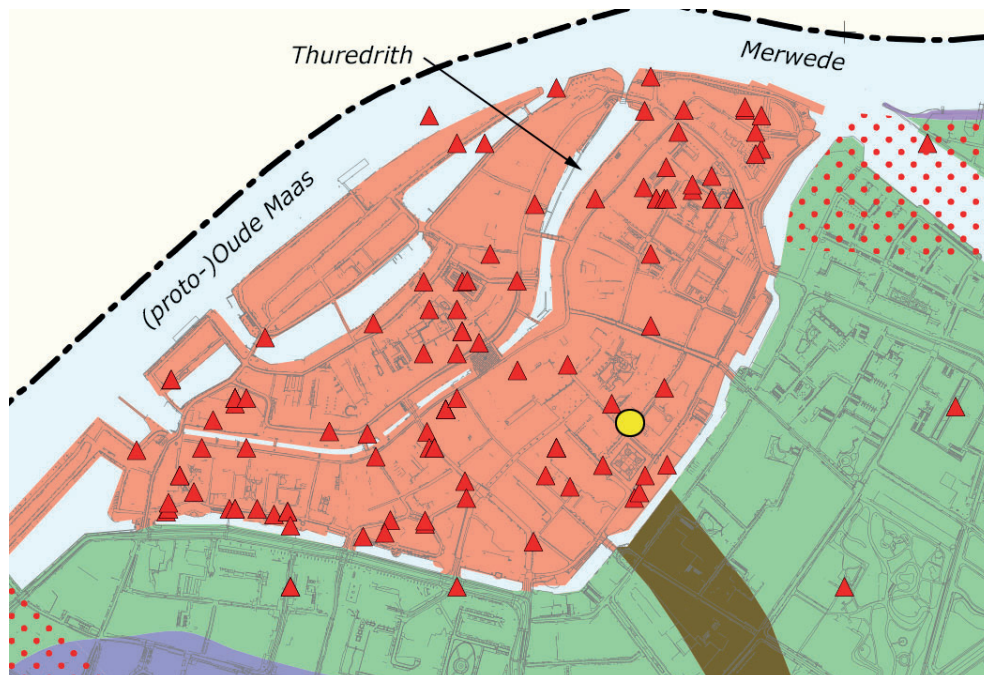

Afb. 3. De locaties van de drie te slopen bouwdelen binnen het plangebied. Dit zijn de drie onderzoekslocaties (sloop- en bouwplan door Lugten Malschaert Architecten bv, d.d. 10-2-2021, werknummer 17 848, bladnummer BN-01).

3. Bureauonderzoek

3.1. Geologie en landschappelijke ontwikkeling

Zoals op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente (2009) is aangegeven, zijn er in het plangebied geen rivierduinen en oudere stroomgordels te verwachten (afb. 4). Vanaf het begin van het Holoceen, ca. 9800 voor Chr. was door de stijgende grondwaterspiegel sprake van intensieve veengroei. Er was hier sprake van een uitgestrekt veenmoeras. Vanaf het Neolithicum-Bronstijd sneden zich enkele grote rivieren hierin die vanuit het oosten in westelijke richting stroomden. Het gaat om de Uitwijkse Stroomgordel (4650-4200 voor Chr.) en de Zwiendrechtse Stroomgordel (2550-500 voor Chr.).

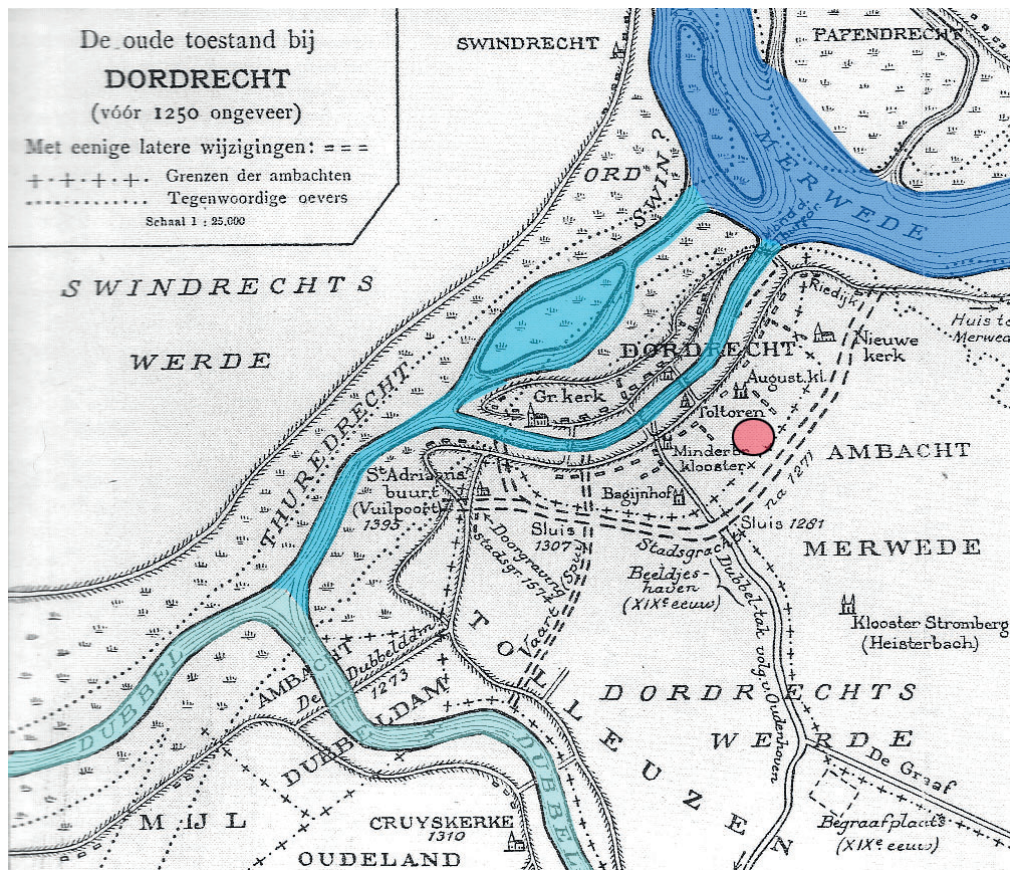

Afb. 4. De locatie van het plangebied (geel) weergegeven op een uitsnede van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (De Boer, Rietkerk, Schenk & Jansen, 2009, kaartbijlage 3). De locatie is gelegen ten zuiden van de Merwede stroomgordel (paars, geheel noordoost) en de Dubbel stroomgordel (paars, geheel zuidwest). Hiertussen waren verschillende doorbraakgeulen aanwezig; de (proto-) Oude Maas en Thuredrith stroomgordel.

Gedurende (vermoedelijk) het begin van de IJzertijd (800-500 voor Chr.) veranderde het landschap. Vanuit het oosten snijdt zich ten noorden van het onderzoeksgebied een nieuwe rivier in het veenmoeras; de Waal/Merwede. Evenals de twee andere rivieren, de Romeins-Middeleeuwse Maas³ en de Dubbel, is de stroomgordel vermoedelijk ontstaan rond het begin van de IJzertijd. Aangezien ze waarschijnlijk zijn ontstaan vanuit de (bovengenoemde) oudere stroomgordels zal het ontstaan van deze drie jongere stroomgordels een geleidelijk proces van geulverleggingen zijn geweest.

Het onderzoeksgebied lag in eerste instantie in het laaggelegen komklei-op-veenlandschap, ongeveer tussen de stroomgordels van de Waal/Merwede (afb. 5, noord) en de Dubbel (afb. 5, zuid).

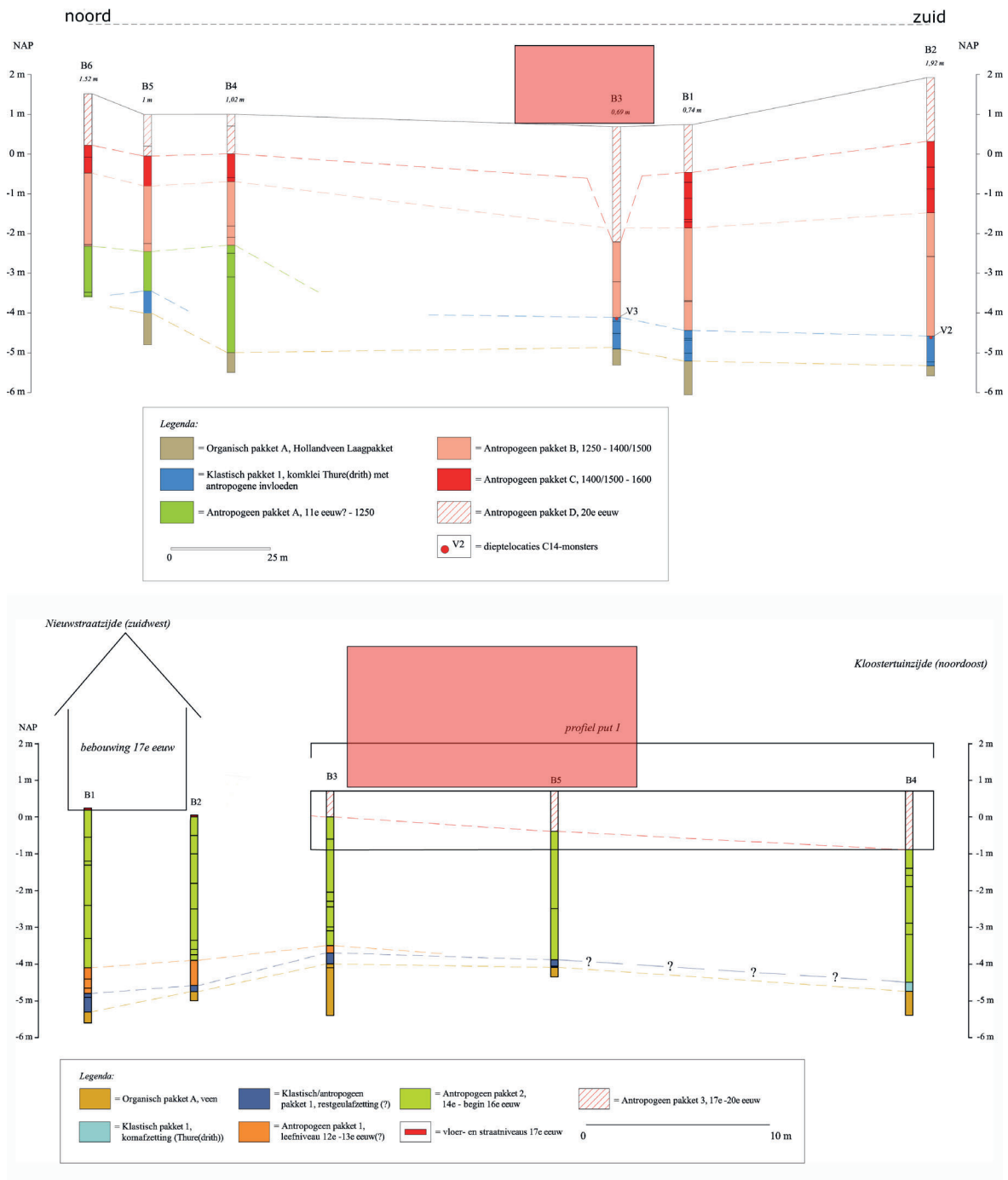
3 De later nog watervoerende restanten van deze rivier is in recente tijden en tot op heden aangeduid als "het Oude Maasje". In de rapporten van het vakteam erfgoed van de gemeente Dordrecht van vóór 2020 is deze rivier altijd onder deze naam vermeld. Vanaf 2020 zal deze als "Romeins-Middeleeuwse Maas" worden aangegeven. Deze benaming is beter en voorkomt verwarring ten aanzien van de, nu nog aanwezige doorbraak tussen de Waal/Merwede en de Dubbel die nu bekend staat als de Oude Maas.

Afb. 5. De waterkundige situatie volgens Easton (1917). Hij stelde dat deze situatie ergens vóór circa 1250 is ontstaan. Echter, het is aannemelijk dat deze situatie van verschillende doorbraken tussen de Waal/Merwede en de Dubbel al in de periode IJzertijd-Romeinse Tijd is ontstaan. In donkerblauw is de Waal/Merwede aangegeven. In middelblauw zijn de nieuwe zijgeulen proto-Oude Maas (noordelijke) en de Thuredrith (zuidelijke) aangegeven. In lichtblauw is de Dubbel te zien. In rood is, bij benadering de locatie van het plangebied weergegeven (bewerking van kaart van Easton (1917) door M.C. Dorst 2020, vakteam erfgoed).

Al eerder onderzochte locaties met een naar verwachting gelijksoortige bodemopbouw betreffen de Nieuwstraat en het perceel Nieuwstraat 60-62 (bioscoop The Movies)(afb. 6 en 7).⁴

⁴ Booronderzoek Nieuwstraat is projectcode DDT 1502, Archis zaakidentificatienummer 3978887100. Dorst 2016. Opgraving Nieuwstraat 60-62 is projectcode DDT 1106, Archis zaakidentificatienummer 2385275100. Dorst 2012.

Afb. 7. Boven: het geologisch bodemprofiel over de Nieuwstraat en Korte Nieuwstraat op basis van de boringen. Onder: het geologisch bodemprofiel over het perceel van de Nieuwstraat 60-62. In rood is bij benadering de locatie van het plangebied ten opzichte van deze profielen weergegeven (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Op basis van deze naburige onderzoeken wordt in het plangebied een komlei-op-veenlandschap verwacht. De top van het veenpakket zal aanwezig zijn tussen 4 en 5 m – NAP (ca. 4,6 en 5,6 m – mv). Hierop is een laag komlei met een dikte van 25-100 cm aanwezig. De komlei behoort tot de Formatie van Echteld en is waarschijnlijk afgezet vanuit de Thuredrith. Bij het booronderzoek in de Nieuwstraat is vastgesteld dat de top van de komlei antropogeen beïnvloed is. Het pakket is rommelig en bevat houtresten, (riet?)stro, houtskool, puntjes keramiek, een kiezel, een mosselschelp en dierlijk bot. Dit kan zijn veroorzaakt doordat er in de middeleeuwen is geakkerd/geploegd. Aangenomen wordt dat vanaf het begin van de Dordtse ontginningen (begin 11^e eeuw) dit gebied is gebruikt als landbouwgrond. Het is ook mogelijk dat er deels sprake is van opgebrachte potstalgrond als bemesting aangezien de komleilaag hier dikker is dan gemiddeld. Uit het pakket zijn twee botfragmenten geanalyseerd voor het bepalen van de ¹⁴C-datering.

Hieruit blijkt dat de periode waarin hier geakkerd is, ligt tussen 1265-1350 en 1390-1415.⁵ Op de komklei zijn antropogene ophogingen aanwezig. Waarschijnlijk liggen de oudste ophogingen direct onder en aan weerszijden van de Nieuwstraat. Het zal gaan om het doortrekken van de uitvalsweg Nieuwstraat in zuidelijke richting. Het kan zijn dat de bovengenoemde komafzetting (deels) een ophoging is. De datering en het bij de stad betrekken van dit stadsdeel in deze periode past bij het beeld dat bekend is van de opgravingen op het Statenplein. Het is onbekend of er op de locatie van het plangebied (ook) zoals op het Statenplein al sprake is van bewoning vanaf de late 13^e eeuw. Vermoedelijk was dit deel vanaf de late 13^e-begin 14^e eeuw al wel bij de stad betrokken, maar nog niet bebouwd. De top van de ophogingen/antropogene beïnvloede komklei zal in het plangebied liggen tussen 4,75 en 4,25 m – NAP (ca. 4,35 en 4,85 m – mv). Dit was de hoogte van het leef- /loopniveau in de periode late 13^e – begin 14^e eeuw. Vervolgens is het gebied verder opgehoogd in de opvolgende periode tot (vermoedelijk) begin 16^e eeuw. Of er in deze tussenliggende periode ook sprake was van landgebruik en bebouwing binnen het plangebied, is onbekend.

3.2 Bekende historische en archeologische gegevens

Gedurende de periode late 10^e – begin 11^e eeuw starten in het Dordtse grondgebied de eerste, grootschalige ontginningswerkzaamheden. Deze periode is in de binnenstad archeologisch alleen bekend van enkele ¹⁴C-dateringen van de oudste, diepst gelegen kunstmatige ophogingen. Voor de zuidoever van de Thuredrith, de zogenoemde landzijde van de stad oftewel de Voorstraat, gaat het om de locatie Van der Kooghplaats 1.⁶ De dateringen liggen hier tussen 1045-1190. Voor de noordoever, de zogenoemde poortzijde van de stad oftewel de Wijnstraat/Groenmarkt/Grotekerksbuurt gaat het om de locatie Grote Kerk.⁷ De oudste dateringen liggen hier tussen 985-1020 en 1060-1075. Deze dateringsperiode voor de start van de grootschalige ontginningen, en daarmee de start van een intensievere bewoning van het gebied, komt overeen met de bewoning op (in ieder geval) de zuidoever van de rivier de Dubbel. Daar zijn onder andere de resten van een houten kerk (uit ca. 1018-1028), het bijbehorende kerkhof met begravingen en andere bewoningssporen uit deze periode opgegraven.⁸

Over de aard en intensiteit van de bewoning uit de oudste, middeleeuwse bewoningsperiode is in Dordrecht zeer weinig bekend. En dat wat erover bekend is, is vrijwel geheel gebaseerd op archeologische data van buiten de middeleeuwse stad Dordrecht en dan met name van onderzoeken op de oevers van de Dubbel. Het beeld van de oudste fase van de nederzettingen in dit gebied is als volgt. Op het hoogste deel van de rivieroeverwallen is een smalle en lage rivierdijk/kade aanwezig.⁹ De rivierdijk/kades hebben een breedte van maximaal circa 20 m en een (vermoedelijke) maximale hoogte van circa 1,5 tot 2 m. Aan de binnen- en buitendijkse zijden zijn smalle dijksloten aanwezig. Het binnen- en buitenwater is (onder de dijk/kade door) verbonden door klepduikers. Aan de buitendijkse zijde is, richting de geul sprake van een aflopende uiterwaardzone. Aan de binnendijkse zijde zijn langgerekte ontginnings- /perceelsloten aanwezig die de breedte aangeven van de ontgonnen percelen. De bijbehorende huizen/boerderijen zullen vermoedelijk direct achter de dijk op opgeworpen

5 Dorst 2016, 16-17.

6 Het huidige adres is Heer Heymansuysstraat 30-40. Dorst 2014. Dordrecht projectcode DDT 1312, Archis zaaknr. 2440013100.

7 Dorst & De Boer 2017. Dordrecht projectcode DDT 1509, Archis zaaknr. 4042915100.

8 Dorst & Bosman, 2013, Dordrecht projectcodes DDT 1008, Archis zaaknr. 2308049100.

9 Een dergelijk dijk/kade is met (enige) zekerheid vastgesteld op de noordoever van de Dubbel (Burgermeester Beelaertspark, waarneming ROB, zie verslag in Van der Esch & Koorevaar, 1995). En de zuidoever van de Dubbel: Hos & Dorst 2010, Dorst, & Bosman, 2013 (dijk/kade niet helemaal zeker, maar zeer aannemelijk door aanwezigheid van verschillende duikers haaks op de Dubbelgeul), Dorst 2017, De Boer & De Kort, 2007. Een dijk/kade is het best bekend van de locatie Stevensweg, zie laatste twee bronverwijzingen. Dit bedrijfsdeel binnen de Grote Waard betreft het ambacht Nesse en dateert van wat later, namelijk van 1260-1285, ¹⁴C-datering). Dorst, in prep., dit betreft de waarneming van een dijk/kade op de zuidoever van de Dubbel en mogelijk ook op de noordoever. Locatie Zuidhoven, Dordrecht projectcode 1812, uitvoer 2019-2020.

woonheuvels (hillen) hebben gestaan. Dit is echter niet zeker; nog nergens zijn binnen de gemeente Dordrecht resten van huizen met eventueel bijbehorende woonheuvels uit deze ontginningsperiode aangetroffen. Alleen van een houten kerk uit deze periode kan gesteld worden dat het op een lage heuvel direct achter (de veronderstelde) rivierdijk/kade lag.

In de stad zal zich in de oudste, middeleeuwse periode een vergelijkbare situatie hebben voorgedaan. De Voorstraat zal zijn oorsprong vinden in de dijk/kade die vermoedelijk op de zuidelijke oeverwal van de Thuredrith lag. Het is zeker dat er in deze oudste fase van de stad nog geen sprake was van bewoning in het laaggelegen gebied waarin het plangebied ligt.

De oudste, betrouwbare bronnen over Dordrecht dateren uit het begin van de 12^e eeuw, tussen 1120 en 1122. Dordrecht was officieel nog geen stad, maar aangenomen wordt dat er gedurende de tweede helft van de 12^e eeuw wel een stadswordingsproces heeft plaatsgevonden. Het oudste, overgeleverde document waaruit blijkt dat Dordrecht stadsrechten heeft, dateert uit 1220. Echter, in een oorkonde uit 3 november 1200 wordt Dordrecht al vermeld als *'opidum Durtreth, die stede van Dorderecht'*.¹⁰ Met de later ook genoemde *'oppidani'* worden de stedelijke inwoners binnen de poorten bedoeld. Daarnaast is er sprake van *'scabini'* (schepenen) en de aanwezigheid van gespecialiseerde ambachten en het bestaan van ambachtsbroedersschappen of gildes.¹¹ In een ander document uit 1200 wordt de nederzetting aangeduid als: *"...Durtreth ex utraque parte aque.."* (Dordrecht aan beide zijden van het water) en is er ook sprake van een Dordtse Waard (*Durtret[s]werde*) die in leen moest worden opgedragen aan de hertog van Brabant. De aanwezigheid van een Dordtse waard zou ook aangeven dat er in 1200 al sprake was van een handelsplaats met eigen bestuurders die het centrum vormde van een groter (agrarisch) gebied.¹² Eén van de kenmerken van een middeleeuwse stad was het recht om een verdedigingswerk rond de stad aan te leggen. Uit archiefbronnen is bekend dat graaf Floris V op 6 juli 1271 de stad het privilege gaf om deze te verdedigen door middel van een gracht; *"...et defensionem ipsorum fossatum circa villam suam predictam..."*.¹³

Het is echter onduidelijk of deze gracht toen ook daadwerkelijk gegraven is en waar deze gracht toen liep. Dat er met zekerheid een gracht aanwezig was in 1285 weten we uit een brief van 1 november van dat jaar, waarin Henric, heer van de Lek zijn land verkoopt aan graaf Floris V: *"Ic Henric Heere van der Lecke make cond alllen den ghenen die dese lettere sullen sien of horen lesen je doe u te wetene dat ik vercoft hebbe alle dat erve dat leghet binen der graft van Dordrecht ende buten derselver graft dat daer toe behore.."*.¹⁴

Van deze in historische bronnen genoemde gracht wordt aangenomen dat deze geheel volgens het traject van de huidige Vest/Spuihaven heeft gelopen. Echter, hierover bestaat (nog) geen zekerheid en/of archeologisch bewijs; er zijn, in ieder geval aan de oostzijde van de stad nooit aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een gracht aan de buitenzijde van de bakstenen stadsmuur.

Een andere mogelijkheid is dat de in 1282 en 1285 in bronnen vermelde gracht een andere, oudere fase was. Een mogelijk traject hiervoor is de watergang die later bekend zal staan als de binnengracht. Het westelijke deel hiervan was mogelijk in eerste instantie een dijksloot die ten zuiden van de hogere, zuidelijke oeverwal op de overgang naar het lagere komgebied lag (afb. 8). Deze liep via de Boogjes, Lange Breestraat en de Korte Breestraat (afb. 8, oranje traject). In theorie kan deze dijksloot een, later gedempte, voortzetting hebben gehad via de Statenplaats, Statenplein, Hofstraat, Doelstraat en Wijngaardstraat (afb. 8, geel traject).

Vanaf het midden van de 13^e eeuw vindt er een grote stadsuitbreiding plaats. Deze is archeologisch vooral bekend van het onderzoek op het Statenplein.¹⁵ In de periode tussen ca. 1250-1300/1325 wordt een groot deel van het gebied ten zuidoosten van de zuidelijke

10 Koch, OHZ I, 407-412, nr. 244, 409. 35-42.

11 Van Herwaarden, 1996, 21-32. Blockmans 2010, 76, 77.

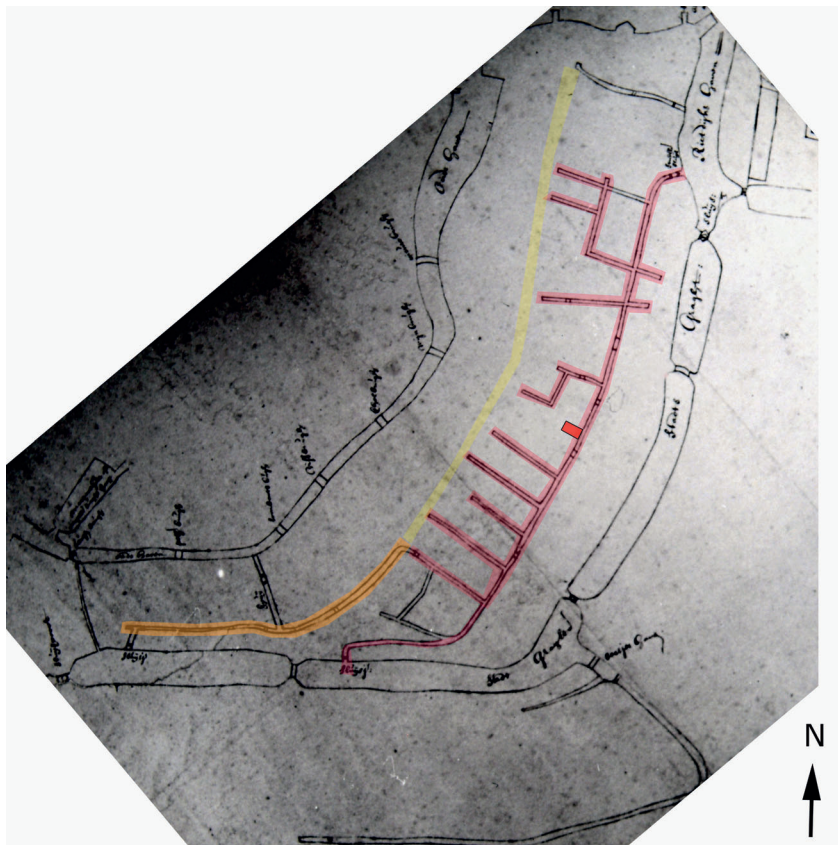
12 Hendriks & Konings 2000, 7.

13 Van de Wall (1790) in Handvesten en privilegiën der stad Dordrecht, deel 1, 43.

14 Van de Wall (1790) in Handvesten en privilegiën der stad Dordrecht, deel 1, 75.

15 Dorst, M.C. e.a. 2014.

oeverwal van de Thuredrith bij de stad getrokken. De uitvalswegen vanaf de Voorstraat, waaronder ook de Nieuwstraat, werden opgehoogd en doorgetrokken. Het gebied daartussen werd ook opgehoogd en ingericht als ambachtswijk. In deze periode zal ook het gebied van het plangebied zijn opgehoogd, maar vermoedelijk nog niet bebouwd. In deze periode is ook het oostelijk deel van de binnengracht gegraven (afb. 8, rode traject). De inlaat hiervan lag bij de Riedijkshaven en liep vervolgens in zuidwestelijke richting via Verlengde Schoolstraat, Schoolstraat, Museumstraat, Lindenstraat, Lenghenstraat naar de kruising Lange Breestraat-Bagijnhof waar het aansloot om het (oudere?), westelijke deel van de gracht zoals hierboven genoemd. Het is mogelijk dat deze grachtverlenging ook een tijd de uiterste stadsgrens is geweest en mogelijk ook heeft gefunctioneerd als stadsverdedigingsgracht. Haaks hierop liepen in noordelijke richting verschillende doodlopende grachten (spranten) die als grenzen tussen de achtererven lagen van de huizen aan de doorgetrokken uitvalswegen (afb. 8, rode trajecten).

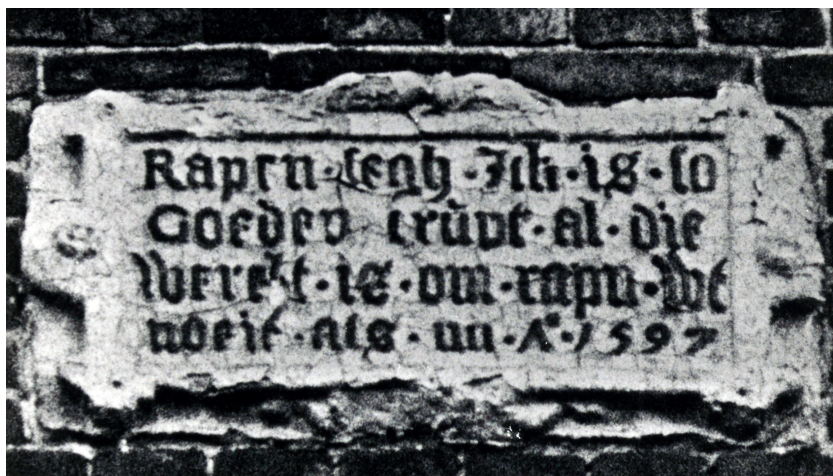
Afb. 8. Een tekening uit 1649-1699 van de grachten en havens die in deze periode in gebruik/watervoerend waren (RAD inventarisnr. 555_14940). Veel van deze watergangen hebben een middeleeuwse oorsprong en een (mogelijke) fasering hiervan is aangegeven. In oranje en geel is de (vermoedelijk) oudste watergang te zien; deze kan in de periode 11^e – midden 13^e eeuw gediend hebben als dijksloot van de dijk op de oever van de Voorstraatshaven. Bij de aanleg van de stadsuitbreiding vanaf 1250 zou het oostelijke deel (gele traject) zijn gedempt en werd zuidelijker een nieuwe gracht gegraven (rode traject) dat aansloot op het westelijke, oudere deel (oranje traject). Gezamenlijk kan deze gracht in eerste instantie de in 1285 genoemde stadsgracht zijn geweest. Later is deze als binnengracht gaan functioneren. Het plangebied (donkerrood) is gelegen aan deze binnengracht; de huidige Museumstraat (Dorst, 2021, vakteam erfgoed).

De locatie van het plangebied is waarschijnlijk pas vanaf de 16^e eeuw bebouwd. De huizen lagen toen met hun voorgevels aan de Augustijnenkamp en hadden achtererven die reikten tot aan de binnengracht (Lindengracht, nu Museumstraat) (afb. 9).

Afb. 9. Een uitsnede van een kaart van Jacob van Deventer waarop de bebouwingssituatie rond circa 1545. Ter hoogte van het plangebied is langs de Augustijnenkamp bebouwing aangegeven met onbebouwde achtererven die reikten tot aan de binnengracht (Biblioteca Nacional de España, Madrid, Res. 200, nr. 16, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Dit wordt bevestigd door de aanwezigheid van een bewaard gebleven gevelsteen die afkomstig is van één van de gesloopte huizen in het plangebied.¹⁶ Hierop staat de tekst: *Rapen segh ick is so goeden cruyt. Al die werelt is om rapen uut. Noeit als nu A° 1597* (afb. 10).

Afb. 10. De gevelsteen uit één van de gesloopte huizen in het plangebied, weer ingemetseld in de achtergevel van de Kunstkerk, op een foto uit de periode 1968-1972 (RAD inventarisnr. 552_322200).

¹⁶ Deze sterk verweerde gevelsteen is ingemetseld in de achtergevel van de Kunstkerk. Dit is gebeurd in 1885 tijdens de bouw van de kerk van de Christelijke Gereformeerde Gemeente, de huidige Kunstkerk.

De tekst is vermoedelijk een aanklacht tegen de buitensporige woekerwinsten die tijdens de Tachtigjarige oorlog door gewetenloze handelaren werden gemaakt op eerste levensbehoeften. Hierdoor konden de armen zelfs geen (kool)rapen meer betalen en was er sprake van hongersnood.

De 16^e-eeuwse bebouwingssituatie is nog herkenbaar op de kadastrale minuut van 1811-1832 (afb. 11).

Afb. 11. Het plangebied (rood) weergegeven op de kadastrale minuut van 1811-1832 (Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Dordrecht, Zuid-Holland, sectie H, blad 01 (MIN08037H01)).¹⁷

Binnen het plangebied zijn vier kadastrale percelen aanwezig. De westelijkste percelen met de nummers 1418, 1417 en 1416 waren in bezit van Gilles van Cleeff, een commies (administratief ambtenaar). In een krant uit 1811 wordt over één van deze panden vermeld dat er sprake is van een tapnering en verhuur van kamers aan "een of ander gezelschap".¹⁸ Het perceel 1418 staat in de aanwijzende tafel omschreven als huisgebouw en erf. Perceel 1417 betreft een pakhuis en perceel 1416 een huisgebouw met erf. Het naastgelegen perceel 1415 was in bezit van metselaar Jan Frans van Leen en betreft een huisgebouw met erf. Van het oostelijkste perceel, nr. 1414 valt alleen het achtererf binnen het plangebied. Dit was destijds in bezit van Frans Smits.

In 1885 wordt de Lindengracht (binnengracht) gedempt en de huidige Museumstraat aangelegd en bebouwd. Hierdoor ontstaat een nieuw bebouwingslint langs deze straat. In hetzelfde jaar worden ook de huizen aan de Augustijnenkamp gesloopt en wordt aan de Museumstraat een de kerk van de Christelijke Gereformeerde Gemeente gebouwd, de huidige

¹⁷ https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/rce-mediabank/detail/a76c7f82-94d7-11e5-afce-a32d3ab55d41/media/778f3c69-3a55-ee4e-ec86-add77e0131a9?mode=detail&view=horizontal&q=Dordrecht%20minuutplan&rows=1&page=12&fq%5B%5D=search_s_head_collection:%22Kadastrale%20kaarten%201811-1832%22

¹⁸ https://www.regionaalarchiefdordrecht.nl/archief/zoeken/?mivast=46&mizig=91&miadt=46&milang=nl&mizk_alle=Gilles%20van%20cleeff&miview=ldt

Kunstkerk aan de Museumstraat 65. Het naastgelegen woonhuis Museumstraat 63 dateert uit circa 1900 (afb. 12).

Afb. 12. Boven: Een foto uit 1910-1914 met links aan de nieuwe Museumstraat de kerk van de Gereformeerde Gemeente. Aan de gevel van het naastliggende pand Museumstraat 63 is een uithangbord met "Scheren" erop (RAD inventarisnr. 552_402522).

Onder: De perceelscheidingsmuur en achtergang van de kerk (rechts) aan de Augustijnenkamp in vermoedelijk dezelfde periode (RAD inventarisnr. 556_5814).

3.3. Archeologische verwachting

In het plangebied worden langs de Augustijnenkamp resten verwacht van ten minste twee en mogelijk vier huizen. Ten minste twee van deze huizen zullen in oorsprong dateren uit het eind van de 16^e eeuw. De andere twee zullen van latere datum zijn. Waarschijnlijk gaat het om kleine arbeiderswoningen. Langs de Augustijnenkamp kunnen de archeologische resten bestaan uit (funderings)muren en in pandige elementen zoals vloeren, kelders en goten.

Ter hoogte van het pand Museumstraat 63 was sprake van een achtererf met een opstal die bestond uit schuren/loodsjes en secreten die aan de Lindengracht lagen.

Naar verwachting zullen er binnen de ontgravingsdiepte van maximaal 1 m – mv geen tot weinig gesloten vondstcomplexen zoals afvalkuilen en –putten aanwezig zijn. Los van mogelijke vondsten in goten/riolen worden er weinig vondsten verwacht. Het is niet bekend in welke mate de bodem in het plangebied in het verleden al is geroerd en of eventuele oudere bebouwingsresten al dan niet al geheel zijn verwijderd.

4. Doel en vraagstellingen

Het hoofddoel van het veldwerk was het documenteren van eventueel nog aanwezige archeologische resten die door het graafwerk zouden worden verstoord. Het veldwerk bestond uit een archeologische begeleiding van de graafwerkzaamheden en het zetten van enkele aanvullende boringen. Voor het veldwerk zijn de volgende vraagstellingen opgesteld voor het Programma van Eisen:¹⁹

- *Hoe is de algemene bodemopbouw in het plangebied tot in de natuurlijke afzettingen? En wat is de aard en relatieve ouderdom van de verschillende afzettingenpakketten? Specifiek: zijn er aanwijzingen voor de mogelijke aanwezigheid van een pre-13^e-14^e-eeuwse verdedigingswal langs de Museumstraat?*
- *Zijn er binnen de ontgravingsdiepte archeologische resten aanwezig? En zo ja, wat is hiervan de aard, (relatieve) datering en ligging?*
- *Specifiek: is er op basis van deze resten en vondsten te bepalen of en welke specifieke (ambachtelijke) werkzaamheden zijn uitgevoerd?*

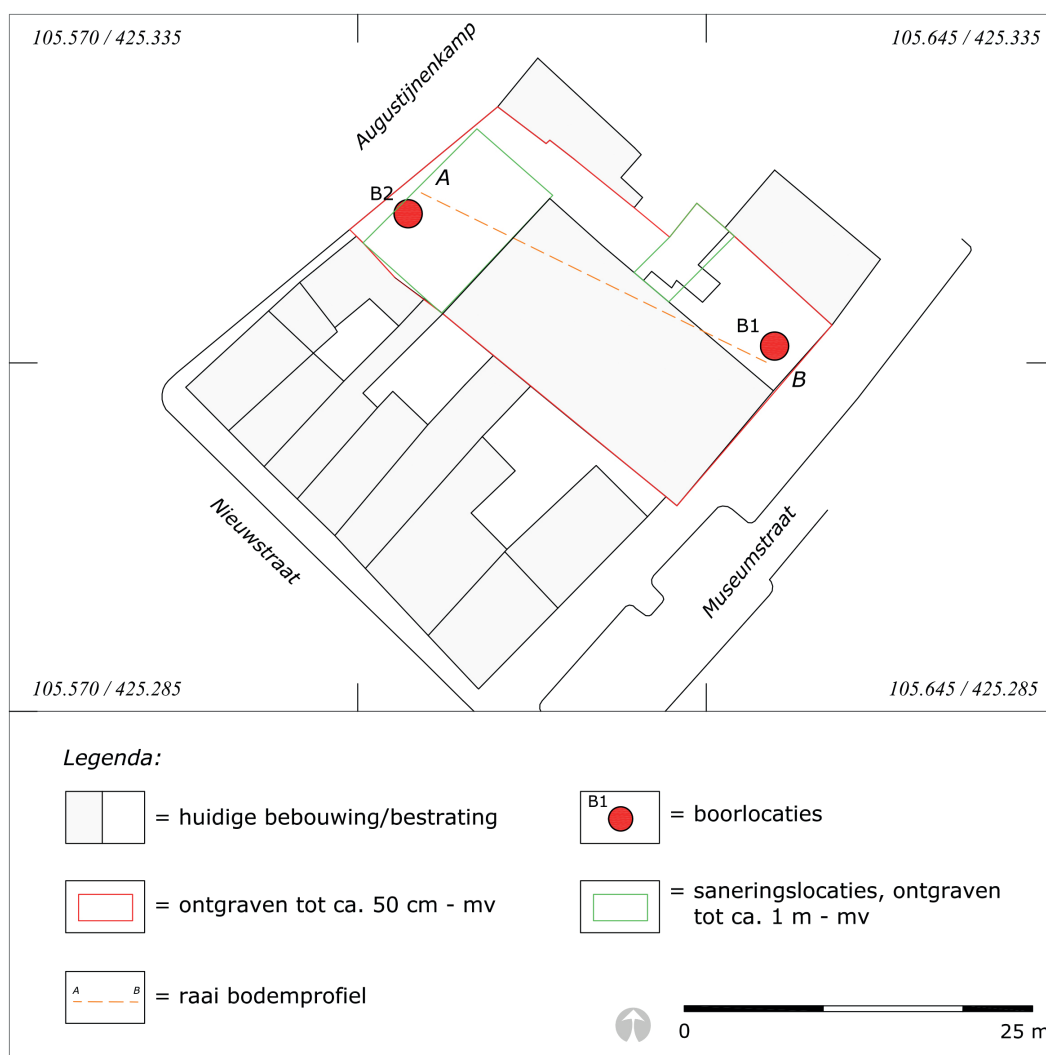
19 Dorst 2021, PvE nr. 2021-2: Programma van Eisen voor een archeologische opgraving, variant archeologische begeleiding in het plangebied Museumstraat 65-63, gemeente Dordrecht. Interne projectcode DDT 2021-2. Goedgekeurd d.d. 17-3-2021. Zie Archis OM-nr. 4979942100.

5. Veldwerk

5.1 Methoden

Het veldonderzoek is, vrijwel geheel conform het PvA, uitgevoerd op wisselende momenten tussen 9 en 14 juni 2021. Tijdens de begeleiding werd duidelijk dat er binnen het plangebied op twee verschillende dieptes is gegraven (afb. 13, paars). Er waren twee saneringslocaties waar tot een diepte van 1 m – mv is ontgraven. Binnen de rest van het plangebied is de bestaande bebouwing (behalve de kerk) gesloopt en hierbij is de grond geroerd tot een diepte tussen circa 40-50 cm – mv/oude vloerniveau (afb. 13, rood).

Alleen binnen de saneringsdelen zijn archeologische resten aangetroffen die dateren uit de periode van vóór 1885. Deze zijn gedocumenteerd. Daarnaast zijn verschillende boringen gezet. In het zuidelijk deel van het plangebied aan de Museumstraat bleek overal sprake van een maaiveldverharding op een diepte van 100 cm – mv (B1 en verschillende pogingen rondom). Hier bleek boren niet mogelijk. Aan de Augustijnenkamp is één boring gezet (B2). Deze is doorgezet tot in de top van het Hollandveen Laagpakket. De boring is gezet met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm en het diepere traject met een gutsboor met een diameter van 3 cm. De boorlocaties zijn ingemeten aan de hand van de bestaande bebouwing en de hoogte van het maaiveld en vlak in het souterrain zijn bepaald aan de hand van de AHN. Alle werkzaamheden worden uitgevoerd onder certificaat op basis van de BRL 4000 (juli 2018).

Afb. 13. De ligging van de twee saneringslocaties die tot 100 cm – mv zijn afgegraven (paars) en de overige delen die tot ca. 40-50 cm – mv zijn geroerd door sloopwerkzaamheden (rood). Ook zijn de boorlocaties aangegeven (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Motivatie onderzoeksmethode

Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de KNA 4.1 en verder zoals geformuleerd in het PvA. De enige afwijking is dat er op slechts twee locaties geboord is, waarvan er maar één is doorgezet tot in de natuurlijke ondergrond. Deze wijziging is doorgegeven aan bevoegd gezag en goedgekeurd.²⁰ De boring aan de Augustijnenkamp is doorgezet tot in de natuurlijke ondergrond om een goed inzicht te krijgen in het gehele pakket ophogingen op deze locatie. De gesloten contexten (schrobput en kelder) die zijn aangetroffen bij de sanering, zijn leeggemaakt en visueel geïnspecteerd op (dateerbare) vondsten, welke zijn verzameld. In deze contexten was geen vulling uit de gebruikperiode aanwezig, alleen latere dichtstortingen. Daarom zijn er geen monsters van de vullingen verzameld. Enkele stukken bouw materiaal zijn verzameld voor nader onderzoek; het gaat om een polychrome wandtegels en een natuurstenen console.

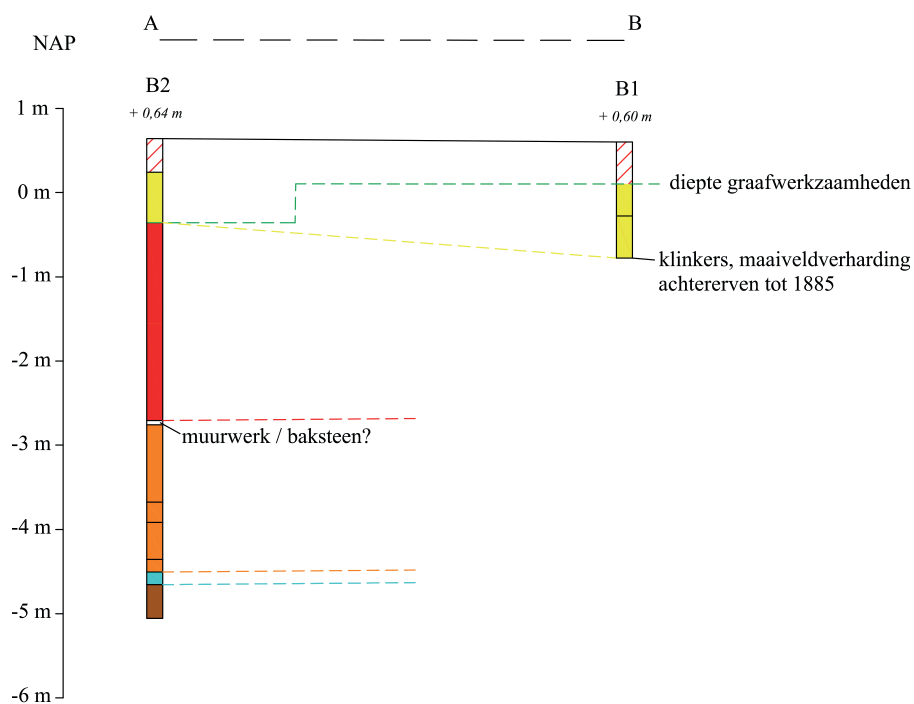
5.2 Onderzoekresultaten

Als eerste zal de bodemopbouw worden besproken, gevolgd door de archeologische aspecten. Tijdens het onderzoek zijn bebouwingsresten van de vier huizen gevonden die vóór 1885 aan de Augustijnenkamp stonden. Daarnaast zijn er drie vondsten verzameld; het gaat om een natuurstenen console, één exemplaar van een plint van wandtegels en enkele fragmenten aardewerk uit een dichtgestorte waterkelder. Alle verzamelde vondsten (V1-V3) worden overgedragen aan het Stadsdepot van de gemeente Dordrecht. Daarnaast zijn er in boring 2 enkele vondsten verzameld uit een ophogingspakket (V4). Deze zijn na determinatie geselecteerd en vernietigd.

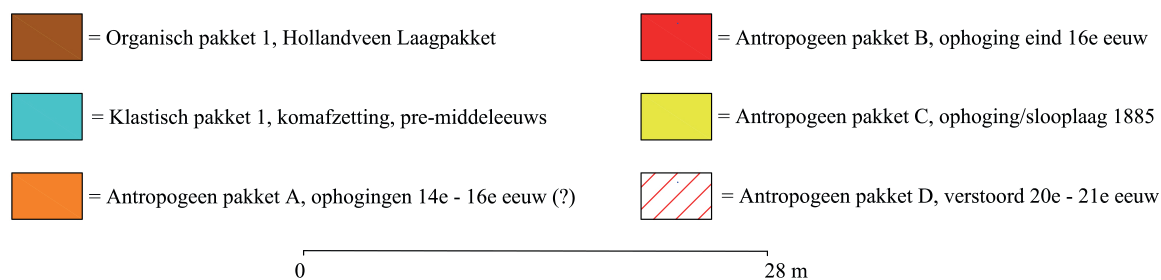
5.2.1 Bodemopbouw

Hieronder volgt, van onder naar boven, een beschrijving van de zes bodemeenheden die zijn onderscheiden. In afbeelding 13 zijn de locaties van de boringen weergegeven en is de boorraai A-B te zien. In afbeelding 14 zijn de verschillende bodemeenheden weergegeven in het boorprofiel A-B. De boorbeschrijvingen zijn gepresenteerd als bijlage 1.

²⁰ Op 22-6-2021 per mail doorgegeven aan bevoegd gezag, gemeente Dordrecht (ontvangen door senior archeoloog J. Hoevenberg).

Legenda:

Afb. 14. De geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw. Voor de ligging van de bodemprofiel-raai, zie afbeelding 13 (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Organisch pakket 1 (Hollandveen Laagpakket)

De oudste, aangetroffen afzetting betreft een pakket veen. Deze is alleen bereikt in boring 2 aan de Augustijnenkamp (afb. 13). Het veen is bruin, mineraalarm en bevat resten wortelhout. De top van het veenpakket is aanwezig op 4,65 m – NAP (5,3 m – mv). Organisch pakket 1 behoort tot de Formatie van Nieuwkoop.

Klastisch pakket 1 (komafzetting Merwede/Thuredrith/Oude Maas)

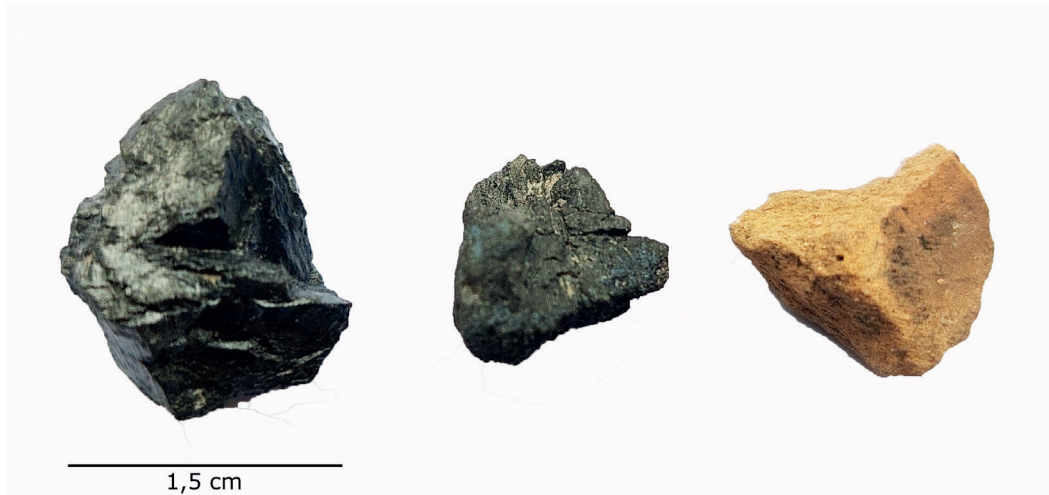
Klastisch pakket 1 is alleen aangetroffen in boring 2 en is aanwezig op het veenpakket. Het bestaat uit grijze, sterk siltige klei, de top hiervan ligt op 4,5 m – NAP (5,15 m – mv) en het heeft een dikte van 15 centimeter. Klastisch pakket 1 is een komafzetting en behoort tot de Formatie van Echteld. Het zal zijn afgezet vanuit de Merwede, Thuredrith en Oude Maas en is te dateren in de periode vóór de middeleeuwse ontginningen in vroege 11^e eeuw.

Antropogeen pakket A (ophogingen 14^e – 16^e eeuw?)

Op het natuurlijke komklei-op-veenlandschap is in boring 2 een oudste ophogingspakket aangetroffen. Het pakket bestaat uit diverse lagen; dieper gelegen is een laagje kleiig veen met daarop een laagje donkerbruine, sterk siltige klei met hout- en schelpresten, een fragmentje rood keramiek/baksteen en een fragmentje mosselschelp (*Mytilus edulis*). Hierop is een laag grijze, zandige klei aanwezig met houtresten, een fragmentje rood keramiek/baksteen en twee brokjes verbrand materiaal (gietrest/kolengruis?, afb. 15).²¹ Hierop was

21 Deze laatste vondsten zijn verzameld onder vondstnr. 4 om nader te determineren. Van de twee brokjes is niet met zekerheid vastgesteld wat het is. Deze resten zijn gedeselecteerd en vernietigd.

een laag donkerbruine, sterk siltige klei met veen- en kleibrokken en houtresten aanwezig. Ten slotte was geheel bovenin een hard object aanwezig, mogelijk in situ maaiveldverharding of een fragment baksteen. De top van deze oudere ophogingslaag is aanwezig op 2,7 m – NAP (3,35 m – mv). Het pakket heeft een dikte van 180 cm. Naar verwachting is dit pakket opgebracht in de periode waarin ten westen en noordwesten hiervan een ambachtswijk is ontstaan. De ophogingen kunnen waarschijnlijk gedateerd worden vanaf de 14^e eeuw tot het einde van de 16^e eeuw. De locatie zelf was zeer waarschijnlijk nog niet bebouwd in deze periode, maar werd blijkbaar al wel geleidelijk opgehoogd.

Afb. 15. De vondsten uit het oudste ophogingspakket in boring 2; enkele verbrande brokjes en een fragment keramiek/baksteen (vondstnr. 4) die zijn aangetroffen tussen 3,62 en 3,86 m – mv (foto: Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Antropogeen pakket B (ophoging eind 16^e eeuw)

Hierop is een tweede fase van ophogingen aanwezig. Dit is een homogeen pakket dat bestaat uit donkergrijze, sterk zandige klei met wat baksteenpuntjes. De top van deze jongere ophogingslaag ligt op 0,36 m – NAP (1 m – mv). Het pakket heeft een dikte van 235 cm. Het is waarschijnlijk eind 16e eeuw in één worp opgebracht, voorafgaande aan het in gebruik nemen van de locatie voor bebouwing.

Antropogeen pakket C (sloop laag en ophoging 1885)

Hierop is een pakket licht-bruingrijs, sterk zandige klei met veel bouwpuin. Deze laag is in beide boringen aangetroffen. Aan de Augustijnenkamp (boring 2) is het aanwezig vanaf 40 cm – mv en heeft het een dikte tot circa 60 cm. Aan de Museumstraat (boring 1) is het aanwezig vanaf 50 cm – mv en heeft het een dikte tussen 80 – 90 cm. Dit pakket is deels ontstaan tijdens de sloop van de huizen in 1885 en bestaat deels uit een dun ophogingspakket voorafgaande aan de bouw van de kerk van de Christelijk Gereformeerde Gemeente.

Antropogeen pakket D

Het jongste bodempakket bestaat uit een lichtgrijs zandpakket en betreft waarschijnlijk funderingszand van de 20^e-eeuwse achterbouw van de kerk en het woonhuis Museumstraat 63. Het heeft een dikte tussen 40 en 50 cm.

5.2.2 Archeologie

Binnen 50 cm – mv zijn alleen bebouwingsresten aangetroffen die dateren uit de periode vanaf 1885. Het gaat om de bebouwing die is gesloopt. Omdat de datering van deze resten in het veld niet altijd direct duidelijk was, zijn sommige sporen uit deze jongste bebouwingsperiode ook met spoornummer gedocumenteerd. Het gaat om een maaiveldverharding van een binnenplaats aan de Augustijnenkamp ter hoogte van het

voormalige huis 4 en een (stook-/machine)kelder van de kerk (afb. 16, S29 en S30).²² Daarnaast is van twee sporen (muur S1 en putje met gresafvoer S2) niet zeker of het bij de bebouwing van ná 1885 gaat. De sporen zijn in deze rapportage wel opgenomen (afb. 22). Alle overige bebouwingsresten dateren uit de perioden van vóór 1885. Het gaat om de resten van vier huizen aan de Augustijnenkamp. Deze huizen hadden achtererven die doorliepen tot aan 14^e-eeuwse binnengracht die onder de huidige Museumstraat lag. De bebouwingsresten zijn globaal toe te schrijven aan twee perioden; de initiële bebouwingsfase uit de 16^e – 17^e eeuw en (met name in pandige) aanpassingen daarbinnen uit de periode 18^e – 19^e eeuw. De sporen worden hieronder per huis/erf binnen deze onderscheiden periode beschreven.

5.2.2.1 Sporen 16^e – 17^e eeuw

In afbeelding 16 zijn alle bewoningssporen uit de periode 16^e – 17^e eeuw weergegeven.

Afb. 16. Alle archeologische resten uit de 16^e – 17^e eeuw in de twee saneringsputten (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

²² Spoornummers niet op kaart, alleen in database.

Huis 1

Dit is het westelijkste huis aan de Augustijnenkamp en het was tevens de grootste en mogelijk ook de oudste van de vier. De achtergevel is niet aangetroffen; deze lag/licht onder de 19^e -eeuwse kerk. De oorspronkelijke en maximale lengte van het huis zijn dus onbekend. Het is aannemelijk dat de voorgevel (van alle?) huizen ooit gezamenlijk zijn vervangen: de oostelijke zijgevel staat namelijk ingekast in de voorgevel (afb. 16, S5)²³. In theorie kan het ook zijn dat deze ooit is vervangen en dat het een jongere zijgevel betreft.²⁴ Het huis was waarschijnlijk het eerste huis aan de zuidzijde van de Augustijnenkamp en stond tegen de erfgrans en/of achterhuis van (oudere) bebouwing aan de Nieuwstraat. Het huis was licht trapeziumvormig en had aan de straatzijde een breedte van circa 5,3 m. Het huis was ten minste 7 m diep en had hier nog een breedte van 4 m. De begane grond van het huis was onderverdeeld in ten minste drie ruimten met langs de oostelijke gevel een gang met rode plavuizen (afb. 16, S21).²⁵ De noordelijke ruimte wordt gevormd door de voorgevel en de zijmuur S27 en had een diepte van 2,7 m (afb. 16).²⁶ Binnen deze ruimte was ook een vloer aanwezig van rode plavuizen (afb. 16, S28).²⁷ De tweede ruimte had eveneens een diepte van 2,7 m en werd gevormd door de zijmuren S27 en S14/S23 (afb. 16).²⁸ Het is mogelijk dat dit al een latere onderverdeling is; de muur S14 is mogelijk jonger, gezien de diepteligging van de muur. In de ruimte tussen S27 en S14 waren verschillende vloer(delen) aanwezig (afb. 16, S22 en S13). Het gaat om een klinkervloer en een vloer van geglaazuurde, gele en groene plavuizen.²⁹

Ten zuiden hiervan was een ruimte aanwezig waarvan de lengte onbekend is. Hierin was in de zuidwesthoek een kleine en ondiepe kelder aanwezig (afb. 16, S19).³⁰ De kelder had een gewelfde dak, een binnen-afmeting van circa 1x1,4 m en een hoogte van circa 60 cm (afb. 17).

Afb. 17. De (beer)kelder S19 in huis 1 is hier rechtsboven in de hoek te zien, gezien vanuit de Augustijnenkamp in zuidelijke richting (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

23 S5, gele/rode baksteen 18x9x4,5 cm.

24 Een overtuigende aanwijzing hiervoor is niet aanwezig behalve dat deze zijgevel "origineler" lijkt dan de gehele voorgevel van deze huizen welke bestaat uit veel wisselende maten en soorten stenen.

25 In gang ongeglaazuurde rode plavuizen (S21), 16x16x2,5 cm op 0,35 m – NAP.

26 S27, gele/rode stenen van 19x8x4,5 cm, top op 0,33 m – NAP.

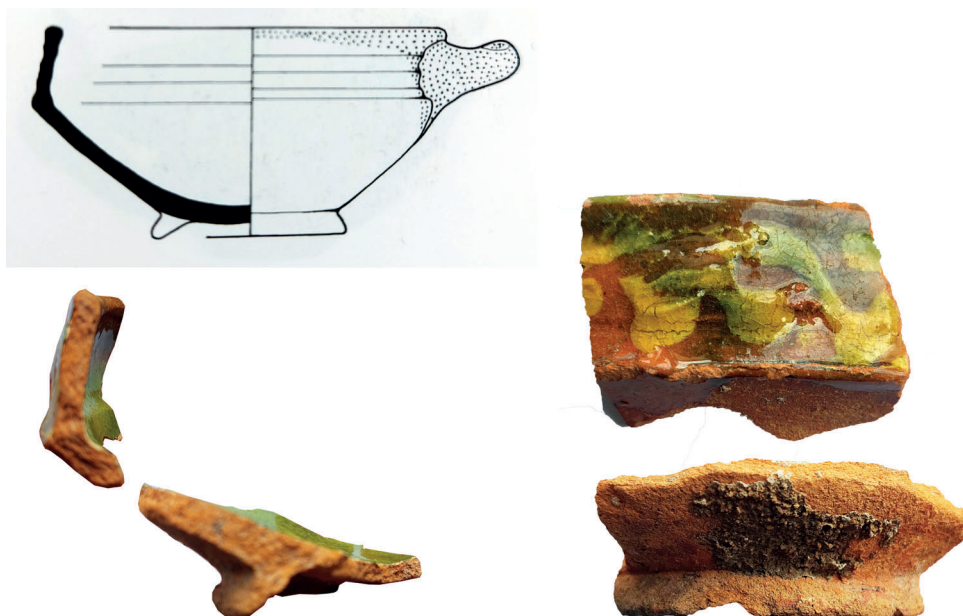
27 Ongeglaazuurde rode plavuizen 17x17x2,5 cm, op 0,43 m – NAP (geen foto's van aanwezig).

28 S14, rode stenen van 18x9x4 cm, top op 0,07 m + NAP, OK op 0,13 m – NAP. Het deel S23 is een latere aanpassing.

29 S22 bestaat uit gele klinkers van 16x7x4 cm, top 0,34 m – NAP. S13 bestaat uit gele en groene, geglaazuurde plavuizen van 21x21x3 cm, top op 0,12 – NAP. De onderlinge relatie is niet bekend; S22 dateert mogelijk uit de 2^e helft van de 17^e –eeuws en S22 is vermoedelijk ouder.

30 S19, gele baksteen van ?x8x4 cm. Top gewelf op 0,16 m – NAP. Onderzijde (harde mortellaag, geen bodemverharding meer aanwezig) op 0,76 m – NAP.

De kelder had vermoedelijk ooit een opening (tap- of stortlocatie) in/aan de noordzijde waar nu het muurwerk S23 aanwezig is. Dit is muurwerk dat vermoedelijk is aangebracht toen de kelder in onbruik raakte en is opgevuld. Het is onduidelijk waar deze voor gebruikt is, voor een waterkelder is het nogal klein. Er was ook geen originele (beer)vulling in aanwezig. De kelder was opgevuld met zand en slooppuin waarin twee scherven keramiek zijn gevonden. Op één van deze scherven is wel een bruin aankoeksel aanwezig dat kenmerkend is voor beerkeldervullingen. Het is dus aannemelijk dat het hier gaat om een beerkeldertje dat voorafgaand aan het in onbruik raken (vrijwel) geheel is geleegd en vervolgens is dichtgestort. De scherven betreffen de resten van, vermoedelijk één kop van roodbakkerd aardewerk met een randdiameter van 13,5 cm en een standring met een diameter van 6 cm (afb. 18).³¹ De hoogte is onbekend aangezien de fragmenten niet op elkaar passen. De kop is inwendig geheel voorzien van witte slib met een groene glazuur. Uitwendig is boven de schouder een meander versiering in witte slib aanwezig die is voorzien van glazuur. Onder de schouder is het uitwendig ongeglazuurd. Het betreft waarschijnlijk een product uit Oosterhout / West-Brabant en kan gedateerd worden in de periode 1580-1610.³²

Afb. 18. Vondstnummer 3, een kop van roodbakkerd aardewerk; een mogelijk nog bewaard gebleven voorwerp uit de oorspronkelijke vulling van de (beer)kelder S19. Linksboven: het koptype, een r-kop-14 uit het Classificatiesysteem voor Laat- en Post Middeleeuws Aardewerk, Bartels 1999, 695. Linksonder een zijaanzicht van de scherven en rechtsonder een frontaal aanzicht. Hier is op het bodemdeel een restant van de vermoedelijk beerkelder/mest-aanslag te zien (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Het is dus aannemelijk dat er in het oorspronkelijk 16^e-eeuwse huis een latrine aanwezig was op deze locatie. Deze is ergens in de eerste helft van de 17^e-eeuw in onbruik geraakt en vervolgens voor een ander doel weer in gebruik genomen. Er is een (nieuwe) vloer over de (beer)kelder van de latrine aangelegd en in elk geval de noordwand is voorzien van wandtegels (afb. 16, S16 en S18 en afb. 19).

³¹ Vondstnummer 3.

³² Bartels 1999, 695, nummer 605.

Afb. 19. Boven: de opnieuw ingerichte ruimte in huis 1 links op de foto, gezien in westelijke richting. Er is nu een vloer van diagonaal gelegde, rode en zwarte plavuizen aanwezig (S16) aanwezig.³³ In deze ruimte was op de muur S14 nog een plint van polychrome tegels aanwezig (S18). Onder: de tegelplint S18 gezien in noordelijke richting (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Voor de nog bewaarde plint van deze tegelwand zijn faience wandtegels gebruikt met daarop een polychrome voorstelling van een enkele tulp in het midden geflankeerd door druiventrossen met daaronder oranje granaatappels (afb. 20). Dit type tegel dateert uit de periode 1610-1640.³⁴

Afb. 20. Eén van de plinttegels van de tegelwand (S18, V2) op muur S14 in huis (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

³³ S16, rode en zwarte plavuizen, patroon niet herkenbaar, formaat 16x16x3 cm en 19x19x3 cm., top op 0,06 m – NAP.

³⁴ Vondstnr. 2, witbakkend, faience tegel 13,5x13,5x1,5 cm. Datering 1610-1640, zie Pluis 2013, 211, afb. A.01.03.44.

Huis 2

Dit is het ten oosten van huis 1 gelegen huis aan de Augustijnenkamp. Ook van dit huis is de totale lengte niet waargenomen door het ontbreken van de achtergevel. Huis 2 was eveneens trapeziumvormig maar, anders dan huis 1 had deze de kortste breedte aan de straat. Aan de straatzijde had het huis een breedte van 2,65 m en op 7 m vanaf de straat een breedte van 3,6 m (afb. 16, huis 2). Het huis bestaat uit gedeelde zijgevels S5 en S24.³⁵ In dit huis zijn op de begane grond geen onderverdelende muren aangetroffen. Op een diepte van ca. 0,35 m – NAP was wel een mogelijke mortelfunderingsrestant van een plavuizenvloer aanwezig (zie afb. 16 en huis 3 en afb.21). Het is aannemelijk dat dit huis (en verder oostwaarts) van jongere datum zijn dan huis 1. Mogelijk zijn deze panden in de loop van de 17^e eeuw gebouwd.

Huis 3

Ten oosten van huis 2 lag huis 3 (afb. 16). Het bestond uit de gedeelde zijgevels S24 en S26.³⁶ Het was een rechthoekig huis met een breedte van 2,9 m en de maximale lengte is onbekend door het ontbreken van de achtergevel. Ook in dit pand waren geen onderverdelende muren aanwezig. Op de begane grond was over de gehele (waargenomen) lengte een vloer aanwezig van rode plavuizen (afb. 16 en afb. 21).³⁷ Vermoedelijk was de begane grond hier in gebruik als werk- of winkelruimte en was hier daarom geen huishoudelijke onderverdeling nodig. De bovenverdiepingen zullen als woonruimte gediend hebben.

Afb. 21. Links: huis 3 met daarin de werkvloer van rode plavuizen S25, gezien vanaf de Augustijnenkamp in zuidelijke richting. Rechts daarvan is een deel van huis 2 te zien, met op dezelfde diepte een mortel- en puinfundering van een vloer vergelijkbaar als in huis 3 (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Huis 4

Het deel van het plangebied waar huis 4 lag, is slechts tot 0,5 m – mv verdiept. Aan de Augustijnenkamp zijn daarom hiervan geen resten aangetroffen. Van dit huis is op de tweede saneringslocatie aan de Museumstraat zijde slechts een perceelscheidingsmuur van het achtererf gevonden (afb. 16, S3).³⁸

35 S24, rode en oranje baksteen 16x8x4 cm. Top op 0,11 m – NAP.

36 S26, geel/oranje/rode baksteen, 17x8x4 cm. Top op 0,32 + NAP.

37 S25, rode plavuizen van 16x16x2,5 cm, top op 0,38 m – NAP.

38 S3, gele baksteen van 18x9x4,5/5 cm. Top op 0,7 m + NAP.

5.2.2.2 Sporen 18^e – 19^e eeuw

In afbeelding 22 zijn alle bewoningssporen uit de periode 18^e – 19^e eeuw weergegeven. Uit deze periode zijn alleen inpandige sporen in huis 1 aangetroffen. Het muurtje met schrobput en gresbuis (S1 en S2) horen zeer waarschijnlijk bij het in 1900 gebouwde huis aan de Museumstraat 63. Dit huis had op deze locatie een binnenplaatsje, waar deze sporen deel van uit maken. Voor de volledigheid zijn deze wel weergegeven op afb. 22 en is er een foto afgebeeld (afb. 25).

Afb. 22. Alle archeologische resten uit de 18^e – 19^e eeuw in de twee saneringsputten (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Huis 1

Dit huis was onderverdeeld in vier ruimten met (verhoogde) plavuizenvloeren (afb. 22 en afb. 23). De twee, dichtst tegen de Augustijnenkamp gelegen ruimtes (beide 1,6 m breed) hadden klinkervloeren waarop een dikke zwarte roetlaag aanwezig was (afb. 23, S17 en S8).³⁹ Ten zuiden hiervan van een ruimte van 1,1 m breedte en hier was een schone vloer van rode plavuis aanwezig.⁴⁰ Waarschijnlijk gaat het om ruimtes waar een ambacht beoefend werd waar onder andere vuur gestookt werd.⁴¹

³⁹ S17, gele klinkers van 16x8x4 cm, top op 0,43 m + NAP. S8, gele klinkers van 16x7x4 cm, top op 0,5 m + NAP.

⁴⁰ S11, rode plavuis van 23x23x4 cm, top op 0,29 m + NAP.

⁴¹ Uit adresboeken: C. Zwart, wagenmaker (1854),

Afb. 23. Huis 1 met in pandige muren en vloeren uit de periode 18^e - 19^e eeuw gezien in westelijke richting. De Augustijnenkamp is rechts. Er zijn verschillende, beroete vloeren te zien (S17 en S8) en een schone vloer (S11). Links is de, als funderingsblok hergebruikte natuurstenen console (V1) te zien. Deze lag in de met puin gevulde ruimte tussen de muren boven de plavuizenvloer S13 (groen/geel) (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

In de met puin gevulde ruimte ten zuiden van de scheidingsmuur S12 is een natuurstenen console gevonden (afb. 23 en afb. 24)⁴². Deze console had aan één zijde gele klinkers van het formaat 16x7x4 cm, gelijk aan de onderliggende, 17e-eeuwse klinkervloer S22. Vermoedelijk is deze console gebruikt als funderingsblok van of in deze 17e-eeuwse vloer. De stijl van de console wijst op een datering in de Renaissance periode, mogelijk de (15e?) 16e-eeuw. Het lijkt niet aannemelijk dat de console oorspronkelijk in dit huis gebruikt is, zowel gezien de datering, als het feit dat het een vrij luxe object lijkt voor een dergelijk huis. De console is gemaakt van een lichtgrijze, (waarschijnlijk) kalkzandsteen, heeft een lengte van 42 cm, een breedte van 14 cm en een hoogte van 26,5 cm. De zichtdelen zijn afgewerkt met een dunne kalkpleisterlaag (afb. 24).

Afb. 24. De hergebruikte, vermoedelijk 16^e-eeuwse console (V1). Op het rechterdeel zaten gele klinkers, mogelijk van de 17^e-eeuwse vloer S13. Deze zijn voor de foto verwijderd (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

5.2.2.3 Sporen 20^e-eeuw

In de saneringsput aan de Museumstraatzijde zijn muurwerk (S1) en een schrobput met gresbuis (S2) aangetroffen die waarschijnlijk deel uitmaken van het binnenplaatsje van het huis dat in 1900 is gebouwd als Museumstraat 63 (afb. 25).

42 Muur S12, rode baksteen van 17x8x4,5 cm, top op 0,4 m + NAP en onderzijde op 0,04 m - NAP.

Afb. 25. Het muurwerk S1 van de binnenplaats met daarin/-aan de schrobput S2, gezien vanuit de Museumstraat in noordelijke richting. De muur links (S3) is de 17^e-eeuwse perceelscheidingsmuur van huis 4 aan de Augustijnenkamp (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

6. Samenvatting en conclusies

Tussen 9 en 14 juni 2021 is in het plangebied Museumstraat 65-Kunstkerk te Dordrecht een opgraving, variant archeologische begeleiding uitgevoerd. Daarnaast zijn er twee boringen gezet om de diepere bodemopbouw te onderzoeken.

Ten aanzien van de geformuleerde vraagstellingen is het volgende geconstateerd:

- *Hoe is de algemene bodemopbouw in het plangebied tot in de natuurlijke afzettingen? En wat is de aard en relatieve ouderdom van de verschillende afzettingspakketten?*
- *Specifiek: zijn er aanwijzingen voor de mogelijke aanwezigheid van een pre-13^e-14^e-eeuwse verdedigingswal langs de Museumstraat?*
- *Zijn er binnen de ontgravingsdiepte archeologische resten aanwezig? En zo ja, wat is hiervan de aard, (relatieve) datering en ligging?*
Specifiek: is er op basis van deze resten en vondsten te bepalen of en welke specifieke (ambachtelijke) werkzaamheden zijn uitgevoerd?

Alleen aan de Augustijnenkamp is een boring gezet waar het gehele bodempakket tot in de natuurlijke afzettingen is gedocumenteerd. Hier is dieper gelegen sprake van een veenpakket met daarop een dunne komkleilaag. De top hiervan ligt op 4,5 m – NAP (5,15 m – mv) en dit was ten tijde van de middeleeuwse ontginningen begin 11^e eeuw het loop- / leefniveau. Vervolgens is hier het maaiveld, vermoedelijk gedurende de 14^e tot en met de 16^e eeuw geleidelijk opgehoogd met verschillende worpen grond en stadsafval. Gedurende deze periode was de locatie zelf zeer waarschijnlijk nog niet bebouwd. De top van dit oudste ophogingspakket ligt op 2,7 m – NAP (3,35 m – mv). Het pakket heeft een dikte van 180 cm. Hierop is een tweede fase van ophogingen aanwezig. Dit is een homogeen pakket dat waarschijnlijk eind 16e eeuw in één worp opgebracht, voorafgaande aan het in gebruik nemen van de locatie voor bebouwing. De top van ligt op 0,36 m – NAP (1 m – mv) en het heeft een dikte van 235 cm. Hierop is een sloop laag met veel bouwpuin aanwezig met een dikte tussen 60 – 90 cm. Dit zal zijn ontstaan tijdens de sloop van de huizen in 1885. Ten slotte is er nog een zandpakket van 40-50 cm aanwezig dat is opgebracht als funderingszand van de 20^e-eeuwse achterbouw van de kerk en het woonhuis Museumstraat 63.

Tijdens de boring aan de Augustijnenkamp zijn dieper gelegen wel ophogingen uit vermoedelijk (ook) de 14^e eeuw aangetroffen. Aangezien er geen raai boringen gezet kon worden, kon niet vastgesteld worden of er sprake is van een mogelijk verdedigingswal. Aan de Museumstraat was boren dieper dan 1 m – mv niet mogelijk door de verschillende pre-1885 maaiveldverhardingen in de ondergrond.

Bij het graafwerk zijn alleen dieper dan ca. 50 cm – mv bebouwingsresten van vóór 1885 aangetroffen; er zijn dus alleen resten gevonden binnen de twee saneringslocaties. De meeste lagen in het noordelijke deel van het plangebied, een strook van 7 m diepte vanaf de Augustijnenkamp. Hier zijn de funderingen aangetroffen van drie huizen. Het westelijkste huis was de grootste en deze dateerde vermoedelijk al uit de (late) 16^e eeuw. Dit zou het huis kunnen zijn geweest waartoe de nu nog in de achtergevel van de Kunstkerk bewaard gebleven gevelsteen oorspronkelijk heeft gezeten. Op de gevelsteen staat een spreuk en het jaartal 1597 (afb. 10).

In dit huis zijn verschillende in pandige muren en vloeren van verschillende kamers aangetroffen. Ook was er een vermoedelijk (beer)keldertje van een in pandig secrete aanwezig. Deze is mogelijk in de vroege 17^e eeuw in onbruik geraakt en volgestort. Vervolgens is in deze ruimte een vloer aangelegd met een polychroom versierde tegelplint. Het type tegel wijst op een datering in de periode 1610-1640.

Gedurende de 18^e en 19^e eeuw waren er in dit huis verschillende ruimten aanwezig met verhoogde (werk)vloeren. Enkele vloeren waren sterk beroet, wat kan wijzen op een ambacht waarbij vuren gebrand hebben. In een puinopvulling boven een 17e-eeuwse vloer is een fraaie, natuurstenen console gevonden die mogelijk dateert uit de 16e eeuw. Deze was hergebruikt als fundering(sblok), mogelijk voor één van de vloeren in de 17e-eeuwse fase van het huis.

Binnen de twee naastgelegen huizen waren geen onderscheidende muren aanwezig. Zeker één, mogelijk beide, was op de begane grond geheel voorzien van een werkvloer van rode plavuizen. Vermoedelijk werd hier gewerkt of nering gehouden terwijl op de verdieping gewoond zal zijn.

In de saneringsput aan de Museumstraat is alleen een 17e- eeuwse perceelscheidingsmuur van het vierde huis aan de Augustijnenkamp gevonden. De achtererven van de huizen waren gedurende de periode tot de sloop in 1885 (deels) verhard met klinkers. Dit is waargenomen in een boring in een aansluitend door de graafmachine aangelegd proefputje. Het is onbekend of het achtererf bebouwd was.

Voor vragen over de bevindingen en conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met dhr. M.C. Dorst, senior KNA-archeoloog van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4904.

Bronnen

Literatuur

Bartels, M. 1999: Steden in Scherven 1 en 2. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dorsrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900). Stichting Promotie Archeologie en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Boer, de G.H., M. Rietkerk, J.A. Schenk & B. Jansen, 2009: Stad en Slib. Het archeologisch potentieel van het Eiland van Dordrecht in kaart gebracht. Een archeologische verwachtings- en beleidskaart voor het buitengebied en de historische stad. RAAP-rapport 1672.

Dorst, M.C. & H. 't Jong & G.J. Schiereck, 2018: Thuredrith. Nieuw licht op het ontstaan van Dordrecht. Verhalen van Dordrecht 36. Stichting Historisch Platform Dordrecht. Drukkerij RAD, Dordrecht.

Dorst, M.C. en G.H. de Boer, 2017: De Grote Kerk, Thuredrith en Oude Maas, Dordrecht. Archeologisch booronderzoek rond de Grote Kerk. Nieuwe geo-archeologische informatie over de Thuredrith, Oude Maas en Grote Kerk. Dordrecht Ondergronds 92. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C., 2016: Leidingvervangend Nieuwstraat-Korte Nieuwstraat, Dordrecht. Een archeologisch onderzoek door middel van een bureauonderzoek, begeleiding en boringen. Dordrecht Ondergronds 67. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C. e.a., 2014: Stadsontwikkeling op het Statenplein. Opkomst en ondergang van een 14e-eeuwse ambachtswijk in Dordrecht. Dordrecht Ondergronds 40. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst 2014, Van der Kooghplaats 1. Een archeologische begeleiding en boringen. Dordrecht Ondergronds 55. Gemeente Dordrecht.

Dorst, M.C., 2012: Nieuwstraat 60-62. Een archeologische begeleiding conform opgraven. *Dordrecht Ondergronds 34*. Gemeente Dordrecht, Ruimtelijke Realisatie/Archeologie.

Dorst, M.C., 2009: Dordrecht, Spuiboulevard 273-287. Waarneming van een deel van de stadsmuur. *Dordrecht Ondergronds Waarneming 2*.

Easton, C., 1917: Het Dordtse probleem, de vroegere loop der rivieren bij Dordrecht. In: Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap 34, 1917, pag. 1 37.

Frijhoff, W., H. Nusteling & M. Spies, 1998: Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813. Stadsarchief Dordrecht, Hilversum Kostverloren.

Hendriks, J. & J. Koonings, 2001: Van der stede muere. Beschrijving van de stadsmuur van Dordrecht. Vereniging Oud-Dordrecht, Jaarboek 2000, Dordrecht.

Pluis, J. 2013: De Nederlandse Tegel; decors en benamingen 1570-1930. Nederlands Tegelmuseum i.s.m. Primavera Pers, Leiden, derde, herziene en vermeerderde uitgave 2013.

Sarfati, H., 2007: Archeologie van een Deltastad. Opgravingen in de binnenstad van Dordrecht. Stichting Matrijs, Utrecht.

Schiereck, G.J., 2017: De Dordtse uitdaging. De vroegere loop van de rivieren bij Dordrecht. Tijdschrift voor Historische Geografie, 2e jaargang 2017, nummer 1.

Vos, P.C., J. Bazelmans, H.J.T. Weerts en M.J. van der Meulen, 2011: Atlas van Nederland in het Holoceen, Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu. Amsterdam.
Kaart ook op: https://archeologieinnederland.nl/sites/default/files/map_attachments/Paleogeografische%20kaart%20800nc.pdf

Wall, P.H. van de Wall, 1790: Handvesten, privilegien, vrijheden, voorregten, octrooijen en costumen; midsgaders sententien, verbonden, overéénkomsten, en andere voornaame handelingen der stad Dordrecht. Deel 1, 129-131. <https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?identificatie=dpo:7314:mpeg21:0402>

Verantwoording afbeeldingen, gebruikte kaarten en webverwijzingen

Afb. 1. De ligging van het plan- en onderzoeksgebied Museumstraat 65 in Dordrecht (rood) (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 2. De ligging van het plan- en onderzoeksgebied Museumstraat 65 in detail (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 3. De locaties van de drie te slopen bouwdelen binnen het plangebied. Dit zijn de drie onderzoekslocaties (sloop- en bouwplan door Lugten Malschaert Architecten bv, d.d. 10-2-2021, werknummer 17 848, bladnummer BN-01).

Afb. 4. De locatie van het plangebied (geel) weergegeven op een uitsnede van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (De Boer, Rietkerk, Schenk & Jansen, 2009, kaartbijlage 3).

Afb. 5. De waterkundige situatie volgens Easton (1917). Hij stelde dat deze situatie ergens vóór circa 1250 is ontstaan. Echter, het is aannemelijk dat deze situatie van verschillende doorbraken tussen de Waal/Merwede en de Dubbel al in de periode IJzertijd-Romeinse Tijd is ontstaan. In donkerblauw is de Waal/Merwede aangegeven. In middelblauw zijn de nieuwe zijgeulen proto-Oude Maas (noordelijke) en de Thuredrith (zuidelijke) aangegeven. In lichtblauw is de Dubbel te zien. In rood is, bij benadering de locatie van het plangebied weergegeven (bewerking van kaart van Easton (1917) door M.C. Dorst 2020, vakteam erfgoed).

Afb. 6. Een overzicht van de directe omgeving van het plangebied (rood) met de dichtstbij gelegen archeologische vindplaats waarvan de geologische ondergrond bekend is; in blauw project DDT 1502 en in groen project DDT 1106 (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 7. Boven: het geologisch bodemprofiel over de Nieuwstraat en Korte Nieuwstraat op basis van de boringen. Onder: het geologisch bodemprofiel over het perceel van de Nieuwstraat 60-62. In rood is bij benadering de locatie van het plangebied ten opzichte van deze profielen weergegeven (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 8. Een tekening uit 1649-1699 van de wateren (grachten/havens) die in deze periode in gebruik/watervoerend waren. Veel van deze watergangen hebben echter een middeleeuwse oorsprong en de (mogelijke) fasering hiervan is aangegeven (RAD inventarisnr. 555_14940). In oranje en geel is de (vermoedelijk) oudste watergang te zien; deze kan in de periode 11e – midden 13e eeuw gediend hebben als dijsloot (van de dijk op de oever van de Voorstraatshaven). Bij de aanleg van de stadsuitbreiding vanaf 1250 zou het oostelijke (gele traject) zijn gedempt en werd zuidelijker een nieuwe gracht gegraven (rode traject) dat aansloot op het westelijke, oudere deel (oranje traject). Gezamenlijk kan deze gracht in eerste instantie de in 1285 genoemde stadsgracht zijn geweest. Later is deze als binnengracht gaan functioneren. Het plangebied (donkerrood) is gelegen aan deze binnengracht; de latere Museumstraat (Dorst, 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 9. Een uitsnede van een kaart van Jacob van Deventer waarop de bebouwingssituatie rond circa 1545. Ter hoogte van het plangebied is langs de Augustijnenkamp bebouwing aangegeven met onbebouwde achtererven die reikten tot aan de binnengracht (Biblioteca Nacional de España, Madrid, Res. 200, nr. 16, bewerkt door Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 10. De gevelsteen uit één van de gesloopte huizen in het plangebied, weer ingemetseld in de achtergevel van de Kunstkerk, op een foto uit de periode 1968-1972 (RAD inventarisnr. 552_322200).

Afb. 11. Het plangebied (rood) weergegeven op de kadastrale minuut van 1811-1832 (Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Dordrecht, Zuid-Holland, sectie H, blad 01 (MIN08037H01)).

Afb. 12. Boven: Een foto uit 1910-1914 met links aan de nieuwe Museumstraat de kerk van de Gereformeerde Gemeente. Aan de gevel van het naastliggende pand Museumstraat 63 is een uithangbord met "Scharen" erop (RAD inventarisnr. 552_402522).
Onder: De perceelscheidingsmuur en achteringang van de kerk (rechts) aan de Augustijnenkamp in vermoedelijk dezelfde periode (RAD inventarisnr. 556_5814).

Afb. 13. De ligging van de twee saneringslocaties die tot 100 cm – mv zijn afgegraven (paars) en de overige delen die tot ca. 40-50 cm – mv zijn geroerd door sloopwerkzaamheden (rood). Ook zijn de boorlocaties aangegeven (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 14. De geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw. Voor de ligging van de bodemprofielraai, zie afbeelding 13 (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 15. De vondsten uit het oudste ophogingspakket in boring 2; enkele verbrande brokjes en een fragment keramiek/baksteen (vondstnr. 4) die zijn aangetroffen tussen 3,62 en 3,86 m – mv (foto: Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 16. Alle archeologische resten uit de 16e – 17e eeuw in de twee saneringsputten (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 17. De (beer)kelder S19 in huis 1 is hier rechtsboven in de hoek te zien, gezien vanuit de Augustijnenkamp in zuidelijke richting (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 18. Vondstnummer 3, een kop van roodbakkend aardewerk; een mogelijk nog bewaard gebleven voorwerp uit de oorspronkelijke vulling van (beer)kelder S19. Linksboven: het koptype, een r-kop-14 uit het Classificatiesysteem voor Laat- en Post Middeleeuws Aardwerk, Bartels 1999, 695. Linksonder een zijaanzicht van de scherven en rechtsonder een frontaal aanzicht. Hier is op het bodemdeel een restant van de vermoedelijk beerkelder-aanslag te zien (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 19. Boven: de opnieuw ingerichte ruimte in huis 1 links op de foto, gezien in westelijke richting. Er is nu een vloer van diagonaal gelegde, rode en zwarte plavuizen aanwezig (S16) aanwezig. In deze ruimte was op de muur S14 nog een plint van polychrome tegels aanwezig (S18). Onder: de tegelplint S18 gezien in noordelijke richting (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 20. Eén van de plinttegels van de tegelwand (S18, V2) op muur S14 in huis (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 21. Links: huis 3 met daarin de werkvloer van rode plavuizen S25, gezien vanaf de Augustijnenkamp in zuidelijke richting. Rechts daarvan is een deel van huis 2 te zien, met op dezelfde diepte een mortel- en puinfundering van een vloer vergelijkbaar als in huis 3 (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 22. Alle archeologische resten uit de 18e – 19e eeuw in de twee saneringsputten (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 23. Huis 1 met inpandige muren en vloeren uit de periode 18e -19e eeuw gezien in westelijke richting. De Augustijnenkamp is rechts. Er zijn verschillende, beroete vloeren te zien (S17 en S8) en een schone vloer (S11). Links is de, als funderingsblok hergebruikte natuurstenen console (V1) te zien. Deze lag in de met puin gevulde ruimte tussen de muren boven de plavuizenvloer S13 (groen/geel) (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 24). De hergebruikte, vermoedelijk 16e-eeuwse console (V1). Op het rechterdeel zaten gele klinkers, mogelijk van de 17e-eeuwse vloer S13. Deze zijn voor de foto verwijderd (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Afb. 25. Het muurwerk S1 van de binnenplaats met daarin/-aan de schroput S2, gezien vanuit de Museumstraat in noordelijke richting. De muur links (S3) is de 17e-eeuwse perceelscheidingsmuur van huis 4 aan de Augustijnenkamp (Dorst 2021, vakteam erfgoed).

Begrippen en afkortingen

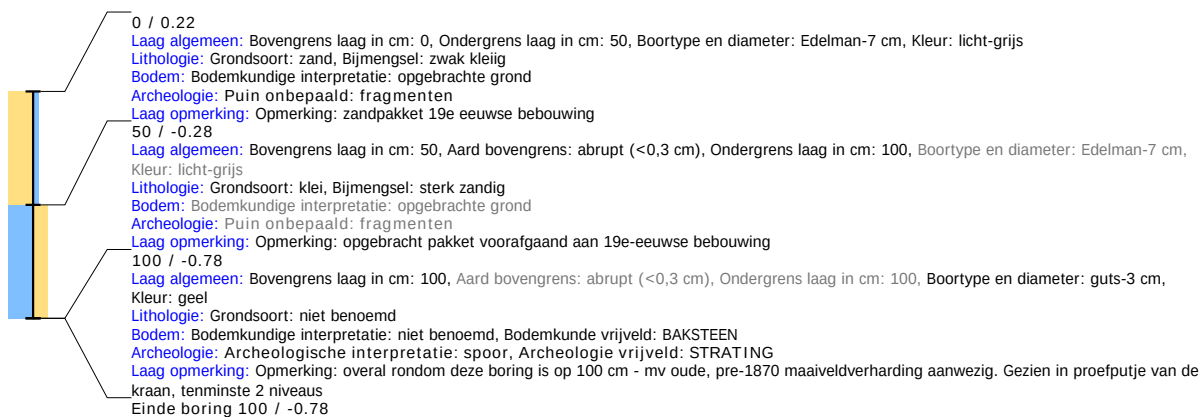
antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
crevasse(afzetting)	Oeverwaldoorbraak (rivier) waarbij (opnieuw) zand is afgezet. Door de doorbraak is een afzetting ontstaan met sediment uit de oeverwal. Crevasse-afzettingen zijn hoger gelegen plekken in het landschap.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
donk	Rivierduin of natuurlijke verhoging in het landschap
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wioldrecht doorbrak en de Grote Waard verdronk, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart

ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAD	Regionaal Archief Dordrecht
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Bijlage 1: boorbeschrijvingen

Boring: 2021-2_1

Kop algemeen: Projectcode: 2021-2, Boornummer: 1, Beschrijver(s): MDORST, Datum: 14-06-2021, Doel boring: archeologie - verkenning, Einddiepte boring in cm: 100
Coördinaten: X-coördinaat in meters: 105.624, Y-coördinaat in meters: 425.311, Precisie coördinaat: 1 dm, Coördinaatsysteem / epsg: Rijksdriehoeksmeting (NL), Hoogte maaiveld in meters: 0.22, Precisie hoogte: 1 cm, Referentievlak hoogte: Normaal Amsterdams Peil, Bepalingsmethode maaiveldhoogte: AHN bestand
Plaats: Provincie: Zuid-Holland, Gemeente: Dordrecht, Opdrachtgever: Kunstkerk vastgoed bv, Uitvoerder: Dordt gemeente vakteam erfgoed
Kop opmerking: Opmerking: nb. mv hoogte is hier putdiepte, echte mv = 0,6 +

Boring: 2021-2_2

Kop algemeen: Projectcode: 2021-2, Boornummer: 2, Beschrijver(s): MDORST, Datum: 14-06-2021, Doel boring: archeologie - verkenning, Einddiepte boring in cm: 570
Coördinaten: X-coördinaat in meters: 105.598, Y-coördinaat in meters: 425.32, Precisie coördinaat: 1 cm, Coördinaatsysteem / epsg: Rijksdriehoeksmeting (NL), Hoogte maaiveld in meters: 0.64, Precisie hoogte: 1 cm, Referentieveld hoogte: Normaal Amsterdams Peil, Bepalingsmethode maaiveldhoogte: AHN bestand
Plaats: Provincie: Zuid-Holland, Gemeente: Dordrecht, Opdrachtgever: Kunstkerk vastgoed bv, Uitvoerder: Dordt gemeente vakteam erfgoed

